

מלחמה עצימה, מתמשכת ורב-זירתית (בדירוג) – אפיון, ניתוח ותובנות ראשוניות לאסטרטגיה צבאית עדכנית ולדפוס החשיבה והתכנון בצה"ל – תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל

תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, ראש תחום מחקר במטה מה"ד.

תקציר

מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") ייחודית בתולדות צה"ל מסיבות רבות. המאמר יעסוק בשתי סיבות מרכזיות: מלחמה ארוכה, ומלחמה רב-זירתית (מדורגת ביסודה) מול סוגי אויבים שונים. ה"מכפלה" בין האורך וריבוי הזירות, יוצרת אתגרים שאין במלחמה מרובת זירות אך קצרה, או במלחמה ארוכה מול אויב בודד. במאמר נדונים הנושאים הבאים: הקטגוריה (סוגה) של מלחמה מתמשכת ומרובת זירות מול מגוון אויבים; מגוון סיבות לכך שהמלחמה התארכה; השפעות של מלחמה מהסוג המדובר על דפוסי העיצוב והתכנון בצה"ל; תיאור מה שכונה בצה"ל "תכנון דינאמי מתפתח" – מהו? האם יושם במלחמה? יתרונותיו וחסרונותיו בראייה לעתיד. בסיום יוצעו תובנות לאסטרטגית צה"ל עדכנית, ולתחום העיצוב-תכנון האסטרטגי-אופרטיבי בצה"ל.

מבוא

מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") ייחודית בתולדות צה"ל מסיבות רבות. ברמה המדינית, האסטרטגית והאופרטיבית, שתי סיבות מרכזיות הן:

- מלחמה ארוכה, נגד מספר אויבים שונים (במהותם, ברוב ההיבטים), ואורך נשימה צבאי/ארגוני – **אתמקד בהיבט ההשתנות האסטרטגית והאופרטיבית שמשך מלחמה ארוך מייצר**, ולא בהיבטים של ביטחון לאומי, כמו האתגרים האנושיים והחומריים שבהם קיים דיון רחב (לדוגמה, פכט וחימיניס, מרץ 2025), או בסוגיית הצורך בתחזוקת החוסן הלאומי.
 - מלחמה רב-זירתית (מדורגת ביסודה) – **אתמקד בשילובים האסטרטגיים-אופרטיביים שריבוי אויבים מייצר**, ובהחלטות הקשורות בכך, ופחות במתחים מתחום תעדוף משאבים בין זירות כפי שמוכר לנו ממלחמת העצמאות, ששת הימים ויום הכיפורים (להרחבה במתחים ובדילמות הקשורים במגבלת המשאבים ולאורה התפתחות החשיבה הישראלית על הצורך בתעדוף בין זירות, ריכוז מאמץ וכדומה, ראו: פלג, 2023).
- ה"מכפלה" בין אורך המלחמה וריבוי הזירות בה, יוצרת אתגרים שאין במלחמה מרובת זירות אך קצרה (מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים – אתגר השחיקה האנושית והמשאבית והחוסן הלאומי, מוגבלים יחסית), או מלחמה ארוכה מול אויב בודד (רוסיה-אוקראינה כדוגמה), שלא מייצרת אתגרים כמו הצורך בדירוג בין זירות.
- המאמר יתמקד במאפיינים הייחודיים הללו, תוך הוצאה מהתייחסות, לצורך הדיון, של מרכיב נוסף אפשרי, שהוא פתיחת מלחמה בהפתעה על ידי האויבים, שכן גם אם זו תתחיל כך, היא עלולה להמשיך בדפוסים שציינתי. במאמר המשך, אדון במאפיין אחר של מלחמות ארוכות והוא תחרות הלמידה. מאמר זה יוצא מנקודת הנחה כי מלחמה מהסוג המשלב את ההיבטים שצוינו, היא תרחיש ייחוס מרכזי בעבור צה"ל, לא עקב רצון ישראל. הסיבה המרכזית – אויבנו מבינים את היתרונות שיש הן לפעולה משולבת מכמה זירות (בלשונו, רב-זירתית), והן להארכת מלחמה. למעשה, התרחיש החמור שאליו נדרש להתכונן גרוע יותר – מלחמה המתחילה במתקפת פתע רב-זירתית, כפי שהיה בשנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים. המאמר אינו עוסק בהפתעת ה-7 באוקטובר אלא במלחמה שהתפתחה בעקבותיו. קיים גם תרחיש אחר, של "מלחמה אזורית", שבה

העימות אינו רק בין ישראל ואויבותיה, אלא, לדוגמה, כולל גם את איראן מול יריבותיה במפרץ. עימות כזה פרץ במסגרת מבצע "שאגת הארי" אך לא ינותח כאן. המאמר בנוי באופן הבא:

- אתחיל באפיון הקטגוריה (סוגה) של מלחמה מתמשכת עצימה מול מגוון יריבים בעלי יכולות שונות, ודפוסי קבלת החלטות ולחימה שונים, וכן מרובת זירות, ואטען כי מדובר בסוגה ייחודית יחסית של מלחמות.
 - אציע סיבות בכל רמות המלחמה, לכך שהמלחמה התארכה, בניגוד לכל תובנה מוקדמת של הגישה הישראלית הדוגלת במלחמות קצרות.
 - אדון בהשפעות של מלחמה מהסוג המדובר על דפוסי העיצוב והתכנון בצה"ל.
 - אפרט בעניין מה שכונה בצה"ל "תכנון דינאמי מתפתח" – מהו? האם יושם במלחמה? יתרונותיו וחסרונותיו בראיה לעתיד. אציין כי לנושא זה יש חפיפה חלקית לעניין הכללי של המאמר אך משמעות גדולה בהקשר דפוסי העיצוב והתכנון.
 - בסיום אציע תובנות מרכזיות, ראשוניות, לאסטרטגיות צה"ל עדכניות, ולתחום העיצוב-תכנון האסטרטגי-אופרטיבי בצה"ל. נדרשת גם התאמה משמעותית בתפיסת הביטחון הלאומי, אך נושא זה מחוץ לגבולות המאמר.
- המאמר מבוסס בעיקרו על שיחות עם ממלאי תפקידים בכירים בצה"ל במלחמה (רשימה מטה), וקריאת מסמכים צבאיים רלוונטיים. כתיבת המאמר הסתיימה לפני פתיחת מבצע "שאגת הארי". הוא לא ינותח כאן, אך יצוין בסיום.
- מלחמות ארוכות אינן מצב רצוי, אך ייתכנו מצבים, שבהם או לצורך השגת הישגים משמעותיים, תידרש הארכת המלחמה, או שעקב רצון האויב (או האויבים), תיכפה עלינו מלחמה ארוכה. לכן נדרש לדון בכך. המאמר מציג תופעה קיימת של מלחמות ארוכות, עוסק בשאלה מדוע הן מתארכות, ומה נדרש לעשות כדי להתכונן למקרה כזה. מכיוון שהמאמר אינו עוסק בהיבטים של משאבים לאומיים הנדרשים למלחמות ארוכות, אלא בהיבטים הקשורים לתהליכים בצה"ל, הרי שאם יאומצו ההבחנה וההמלצות, ניתן ליישמן בעלות משאבית מצומצמת למדי.

מלחמה עצימה ומתמשכת – אפיון

מדינת ישראל וצה"ל בתוכה, התנסו עד היום במגוון סוגי עימותים. זה המוכר לנו כ"מלחמה" מתאפיין בפעולה עצימה מאוד, שבה עיקר הצבא מופעל נגד האויבים, והתוצאה הרצויה היא השמדת האויב וכיבוש שטחו שתביא לשיפור משמעותי של המצב הביטחוני. דוגמאות הן מערכת סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה (עד ההגעה לביירות). בסוג מלחמות זה, צה"ל יישם למן הפתיחה את התוכנית האופרטיבית שתוכננה לפנייה (עם התאמות ושינויים, לעיתים ברגע האחרון), ועקב קוצר המלחמה לא התרחשה כמעט תחרות למידה במהלכה (נושא שידון במאמר הבא). החל מההתנתקות בעזה התפתח בצה"ל דפוס לחימה של "מבצעי הרתעה"/ סבבים עצימים. הם הוגדרו בצה"ל כמצב תפקוד "חירום" ולא מלחמה, אך יכללו כאן עקב העובדה כי הם היו קצרים יחסית, בוצעו לאור תוכניות שניתן היה לתכנן מראש, גם אם לא לצורכי השמדת האויב או כיבוש שטחו.

סוג העימותים השני הוא "לחימה בטרור/ גרילה", שהיא לרוב מתמשכת ובעצימות נמוכה (יחסית ל"מלחמה"), שבה צה"ל הוא הצד החזק במובהק במובן הצבאי, אך שיטות הפעולה של האויב יוצרות אילוצים שמאזנים את יתרונות צה"ל. לאור האמור, העימות מתמשך וקשה להכריעו, יש תחרות למידה אך היריב חלש מדי מכדי לגבור על צה"ל בהיבט הצבאי. דוגמאות הן הלחימה ברצועת הביטחון, האנתפאדה הראשונה והשנייה. בדפוס זה אין משמעות רבה לתוכניות המלחמה המקדימות. לצה"ל לא תמיד קל בתחרות הלמידה מול האויב, אך היא אינה נעשית "תחת אש" כמו במלחמה עצימה.

ההבחנה בין שני עימותים אלו מקובלת בספרות הצבאית בעולם. הרכבי, לדוגמה, הבחין בין מלחמה גרעינית, מלחמה קונבנציונאלית בין צבאות, ומלחמה זעירה – טרור וגרילה (הרכבי, 1990, עמ' 122-130). עד שנות ה-90 הייתה בצה"ל הבחנה בין מלחמות ובט"ש בגבולות. החל מתחילת-אמצע שנות ה-90, כאשר צה"ל הגדיר את פעולתו ברצועת הביטחון בלבנון כלחימה ולא כבט"ש, ובדגש על התקופה שבה התחילה האנתפאדה השנייה, הבחין צה"ל בין סוג של מלחמות נגד צבאות, שאותו כינה מלחמה כוללת/מלחמה מוגבלת, לבין עימות מוגבל מול פעולות טרור, גרילה

והתקוממות עממית (אמ"ץ-תוה"ד, 2002, עמ' 47-48). בהמשך, כאשר נפח העיסוק בלחימה באיו"ש ובאזח"ע הלך וגבר (בשנים 2000-2006), תוך שנדמה היה שמלחמה נגד צבאות דועכת, חידד צה"ל את ההבחנה בין "עצמות גבוה עצימות" (עג"ע) ובין עימות מוגבל (עימו"ג) שכוונה לעיתים גם "עימות נמוך עצימות" (ענ"ע). בתקופה זו גם התפתח המושג מלחמה אסימטרית, שיוחס לסוג המלחמה השני, מול ארגוני טרור וגרילה (אמ"ץ-תוה"ד, 2006, עמ' 50-65).

נושא אורך המלחמה לא נדון כמעט בהקשר מלחמה בין צבאות, כנראה תחת מוסכמה כי ככלל הן יהיו קצרות, הן כי נדרש עקב צורכי המשק והן כי ניתן לנצחן במהירות, ותפס נפח הולך וגדל בהקשר מלחמה נגד ארגוני טרור וגרילה, שבהן ברור היה כי היא תהיה ארוכה, עקב הקושי להכריע ארגונים כאלה (מסיבות "קלאסיות" – למדינת אויב יש נקודות לחץ שמביאות אותה להודות בהפסד ולייצר מצב חדש בעקבות ניצחוננו; ארגונים – שאינם אחראים על מדינה, מקבלים את שהות צה"ל בשטחם ועוברים ללוחמת גרילה נגדו – אין לארגון נקודת לחץ ושבירה כפי שיש למדינה. ניצחון על ארגון טרור השולט על שטח ואזרחים גורם לו לאבד מיכולותיו ובעקבות זאת להיות מוחלף).

בצה"ל, הדיון בנושא אורך המלחמה קיבל הקשר חדש כאשר החלה הלחימה מול אויבים מבוססי תמ"ס היורים על העורף הישראלי, והניסיון של צה"ל הראה כי העימותים העצימים (אך לא בהכרח בגדר מלחמה) מול אויבים כאלה מתארכים: מלחמת לבנון השנייה ומערכת צוק איתן, כדוגמאות מרכזיות, אם כי הסיבה להתארכותן מורכבת לניתוח וכוללת גם היבטים של היעדים והדרך להשגתם, של שני הצדדים. כך או כך, מצב זה הביא להגדרה כי קיצור המלחמה הוא יעד מרכזי, מכמה סיבות: הפגיעה הישירה בעורף האזרחי, הרגישות לנפגעים מצה"ל, ופגיעה בכלכלה (לא עצירת המשק עקב גיוס מילואים, אלא עצירת השקעות חיצוניות עקב חוסר יציבות). העיסוק בקיצור המלחמה כיעד מרכזי הפך דומיננטי, אולי מדי. החשיבה על מרכיב הרב-זירותיות במלחמה שילבה בתחילה אויבים מדינתיים, החל מהאנתפאדה הראשונה כללה גם אפשרות של לחימה נגד פלסטינים באיו"ש תוך כדי מלחמה נגד צבאות סוריה, ירדן ועיראק, והתמקדה בשנים האחרונות במלחמה המשלבת לחימה בעזה, בלבנון ובאיראן. בתחילת דיוני העיצוב באמצע 2023 לתר"ש "מעלות" סומן האיום הרב-זירתי, שבמרכזו עימות מול איראן, בנושא מרכזי (אחד מארבעה), בשל ההבנה כי ייתכן ואויבינו מפתחים רעיון זה כאיום הבא (אמ"ץ-תוה"ד 2023).¹

סוג העימות השלישי, שבו אתמקד כאן ואטען כי הוא ייחודי יחסית, משלב **מלחמה עצומה** (מול אויב "משמעותי", גם אם הוא פועל בדפוסים של טרור וגרילה), **מתמשכת ולעיתים רב-זירתית**. צה"ל התנסה בשילוב הזה במלחמת העצמאות. עם זאת, לא אציע להשוות בינה לבין מלחמת התקומה, מהסיבות הבאות: היעדים בה היו הישרדות לצורך הקמת מדינה, למעט הפלישה המקבילה לישראל של צבאות ערב, לא הייתה השפעה אסטרטגית בין זירות (התקפה מתואמת בין שתי מדינות); לא היו אויבים רחוקים; חיל האוויר והמודיעין היו מרכיבים שוליים; הטכנולוגיה הצבאית בידי שני הצדדים הייתה בסיסית ולא השתנתה משמעותית לאורך המלחמה ועוד. אמנם במהלך מלחמת העצמאות צה"ל השתנה באופן דרמטי – עבר מפעולות פשיטה בסד"כ מוגבל להתקפות רב-עוצבות, ריכוז מאמץ באופן מדורג ועוד, אך עדיין רב השונה על הדומה, כאשר באים להשוות בין האתגרים אז והיום.

מלחמה מתמשכת עצומה בין יריבים שווים/דומים (או חלשים לכאורה שיצרו לחץ אילוצים חמורים על הפעלת הכוח), התרחשה בהיסטוריה העולמית מספר פעמים, וניתן לאפיין שני היבטים בה שבהם מתמקד המאמר. הראשון – היא רבת תפניות אסטרטגיות ולכן מחייבת "חישוב מחדש" ברובד מטרות המלחמה הריאליות (בהן לא אעסוק) ובתכנון מערכות בהקשר אסטרטגי ואופרטיבי שלא ניתן לחזות מראש לפני המלחמה (בהן אתמקד); השני – היא יוצרת תחרות למידה אינטנסיבית בין שני יריבים (או יותר) בעלי יכולות טכנולוגיות משמעותיות ומשאבים אנושיים וחומריים משמעותיים (בהן אעסוק במאמר הבא). הדוגמאות מתחילות בעת המודרנית ומוצגות בטבלה 1. הדגש בה הוא עמודת התכנון האסטרטגי-אופרטיבי. הדוגמאות רלוונטיות לעניינו בגלל היחס בין עוצמות היריבים (ישראל מול חמאס, חזבאללה ואיראן), ולא בגלל הדמיון בגודל המוחלט שלהם למקרה שלנו (ישראל אינה מעצמה עולמית, רוסיה או אוקראינה).

המלחמה	השפעות על התכנון האסטרטגי	תחרות הלמידה (כ"טיזר" – ידון במאמר נפרד)
	אופרטיבי	

¹ וכן, מצגת: צוות איראן ורב-זירתי. סדנת תר"ש. יולי 2023.

מלחמת העולם הראשונה	התכנון הראשוני נבלם על ידי האויב תוך זמן קצר. מעבר למערכות לא מתוכננות מראש : להבקעת חפירות, ניסיון פתיחת חזית שנייה בגליפולי, חזית שנייה במזרח התיכון ועוד (לסקירת התפתחות המלחמה ראו: פולס, 1981).	שינויים בשיטות הלחימה של הרגלים בהגנה ובהתקפה, שינויים בשיטות תיאום רגלים וארטילריה, לוחמה כימית, שילוב טנקים בשיטות הלחימה הקיימות וחידושים ולוחמה נגד-טנקים, לוחמה אווירית מכוח מסייר ומכווין אש לקרבות אוויר-אוויר והפצצות בעורף הלאומי של האויב, לוחמת צוללות ונגד-צוללות
מלחמת העולם השנייה	אחרי הצלחת תוכניות המלחמה הגרמניות והיפניות, מעבר למערכות לא מתוכננות מראש : מערכה בצפון אפריקה לאור התמוטטות הצבא האיטלקי, הגנה בחזית איטליה לאור מעבר איטליה ממדינות הציר לבעלות הברית, התמודדות מול נחיתה בנורמנדי ועוד.	כוחות שריון מרוכזים והגנה נגדם, הפצצה אסטרטגית והתמודדות מולה, לוחמת ספקטרום (רדאר ונגדו), לוחמה אמפיבית ונגדה, נושאות מטוסים, לוחמת צוללות ונגד-צוללות (שדרוג ממלחמת העולם הראשונה – להקות זאבים והגנת שיירות) ועוד.
מלחמת איראן-עיראק	אחרי המתקפה העיראקית הראשונה, מעבר למערכות לא מתוכננות מראש משני הצדדים כמו המערכה האיראנית לכיבוש חצי האי פאו, מלחמת הערים ועוד (לסקירת התפתחות המלחמה ראו: מלובני, 2009).	לוחמה כימית (עיראק והסתגלות איראן), מכשולים ופריצת מכשולים (עם ילדים מתאבדים), הקמת הבסיס האיראני, מלחמת טילים קרקע-קרקע ועוד.
מלחמת אוקראינה-רוסיה	אחרי כשלון המתקפה הרוסית הראשונה, מעבר למערכות לא מתוכננות מראש משני הצדדים. דוגמאות, התקפת הנגד האוקראינית בחרקוב בספטמבר 2022, בחרסון (קיץ 2022); לתוך רוסיה לאזור קורסק באוגוסט 2024. ומצד שני ההתמודדות הרוסית מולן.	משני הצדדים: רחפנים בשדה הקרב היבשתי, ספקטרום ולוחמת מחשבים, טילים וכטמ"מ לעורף ועוד. האוקראינים מסתייעים במערב, הרוסים באיראן ובצפון קוריאה.

טבלה 1: מלחמות מתמשכות בעצמות גבוהה/בינונית בין יריבים שווים/דומים.

עזר גת טען לאחרונה כי מלחמת התקומה הפכה למלחמה מתמשכת עקב זירה אחת – עזה, ובתוכה סיבה מרכזית אחת – התת"ק והעדר המענה לו, וכי המערכות בזירות האחרות היו קצרות יחסית – "חיצו הצפון" בלבנון ו"עם כלביא" באיראן. גת טען כי מדובר באירוע ייחודי יחסית, ולאור זאת, הוא הציע שלא להתייחס לאורך המלחמה כמרכיב מרכזי בהכנות למלחמה עתידית (גת, 2025). עובדתית, העניין נכון – העדר מענה משמעותי ללחימה בתת"ק (המענה לתת"ק ההתקפי היה מפותח הרבה יותר) לפני מתקפת ה-7 באוקטובר, היה חלק מהעדר ההכנות לתמרון משמעותי בעזה. הפתרון המרכזי לתת"ק נתפס כתקיפות מן האוויר (בעלות אפקט נקודתי, רלוונטי לדוגמה לחיסול בכירים), עם השלמות יבשתיות באמצעות יחידות מיוחדות. מרגע שצה"ל החל להילחם על הקרקע, התבררו אתגרים עצומים בתחומים של גילוי פירים, מיפוי מערכות תת"ק גדולות ואמצעים להשמדתן, והחל תהליך מאומץ לגשר על פערים אלו (על השפעת התת"ק ראו הרחבות בהמשך). זאת ללא קשר לקשיים שנבעו מהצורך לצמצם ככל הניתן פגיעה אפשריות בחטופים תוך כדי השמדתן.

להבנתי גת שוגה בצמצמו את ההסבר להתארכות המלחמה הלחימה בתת"ק (לדיון מפורט בסיבות להתארכות המלחמה, והן רבות – ראו מטה). עדיין, מרכיב התת"ק השפיע ללא ספק על התארכות המלחמה, אך לטענתי, אין בכך ייחודיות. בראייה היסטורית, התופעה של גורם מסוים (או יותר מאחד) בשדה הקרב (במובנו הרחב) שלא הוערך נכון בידי גורמי מודיעין, מפקדים או דרג מדיני, וגרם לכך שהמלחמה התמשכה הרבה מעבר למה שנצפה מראש – אינה נדירה. מדובר בהפתעות יסודיות לגבי אופי המלחמה, שלעיתים נכללות תחת הגדרות מוכרות של הפתעה אסטרטגית, טכנולוגית וכדומה, ולעיתים לא הוגדרו כך אך הן כאלה בפועל. ראו בטבלה 2:

המלחמה	הסיבה להתמשכות המלחמה – מרכיבים שלא נחזו מראש ביציאה למלחמה על ידי היוזם, או שני הצדדים
מלחמת העולם הראשונה	כל צבאות המערב ("ניצחון עד חג המולד" 1914) הופתעו מ: אפקטיביות השילוב של גדרות תיל, שדות מוקשים ומקלעים, אל מול הסתערויות חי"ר חזיתיות (Simms, 2017).
מלחמת העולם השנייה	הגרמנים הופתעו מ: הנחישות הבריטית להמשיך להילחם (צ'רצ'יל); התארכות הלחימה מול רוסיה (תוכננה לארבעה חודשים) עקב העומק האנושי הסובייטי – יכולת העתקת דיוויזיות מהמזרח להגנת מוסקבה, ובניית דיוויזיות חדשות בהיקפי ענק (Glantz, 2005), הקדמת גשמי הסתיו והגעת החורף ועוד.
מלחמת עיראק – איראן	העיראקים הופתעו מ: הנחישות ומההקרבה השיעית והקמת ה'פסדראן' – משמרות המהפכה, גיוס עממי נרחב והקמת מיליציות הבסיג' (מלובני, 2009).
מלחמת אוקראינה-רוסיה	הרוסים הופתעו מ: קיום לאומיות אוקראינית ונכונות להילחם בעבורה (Solchanyk, 2023); אפקטיביות רחפנים למול מטרות – מטקטיות ועד אסטרטגיות (Plichta, 2025).
מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") – צה"ל כיוזם	צה"ל, הופתע בעזה מ: חוסר מוכנותו להתמודד מול מערכות תת"ק מורכבות לגילוי, מיפוי, נטרול והשמדה, ² מהצורך להילחם בנוכחות חטופים, מהצורך לספק לאויב מזון ומים ועוד. הופתע בלבנון מ: היקף ומורכבות התת"ק וכמות אמצעי הלחימה שאוחסנו בו.

טבלה 2: מדוע מלחמות עצימות בין יריבים שווים/נחוישים מתארכות – הסבר הגורמים הבלתי צפויים.

הטבלה מראה כי הבעיה של התארכות מלחמות ללא הכרעה אינה נובעת רק מתופעת ה"מלחמות החדשות", שבהן קשה להכריע עקב מבנה צבאות שאינו מבוסס על מרכזי כובד גיאוגרפיים או של יכולות צבאיות כלשהן, אלא נובע מהקושי היסודי להעריך מראש מרכיבים יסודיים של יכולות האויב ו/או של התנהגותו. קושי זה נוסף למה שיפורט מטה בטבלה 3 – פערים בתכנון מקדים, או קשיים בתכנון אד הוק.

² מפקדת אוגדה 98. מצגת: מוקד תחקיר זרועי – התת"ק בלחימה. ללא תאריך.

במרכז: מפקד פיקוד הדרום, אלוף ירון פינקלמן, בתדריך לכוחות ברצועת עזה במהלך המלחמה, (צילום: דובר צה"ל).

מדוע מלחמת "חרבות ברזל" התארכה?

המלחמה הקצרה היא גם שאיפה נורמטיבית וגם המורשת של צה"ל, ולכן מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") נתפסת כסטייה מתפיסת הביטחון הישראלית. על חריגה זו ועל הצורך לחזור ליישום התובנות המוקדמות של מלחמה קצרה, כתבו רבים ובהם עפר שלח וגל פרל (2025), גור ליש (2025) ועוד. מן הצד השני כתב שמואל שמואל כי ניתוח היסטורי מראה כי מלחמות קצרות נדירות, ולכן נדרש להתכונן מראש בהיבט המשאבי למלחמה בת חצי שנה, וברגע שמתחילה מלחמה, להניע את גלגלי משק המלחמה, על בסיס הכנות מוקדמות, כדי שיוכל לתת מענה גם להתמשכות בת שנתיים (שמואל, 2025). במידה מסוימת ניתן לומר כי החריגה המשמעותית לכאורה מתפיסת הביטחון הישראלית בעניין אורכה של המלחמה, נובעת מחריגה משמעותית מוקדמת מאותה תפיסת ביטחון – של הימנעות מיציאה למלחמה יזומה נגד בניין כוח גובר והולך של ארגוני טרור (חזבאללה וחמאס). האורך החריג היה מענה חריג, שנדרש על מנת לתקן שנים של התבססות יכולות ברצועת עזה ובלבנון, שבהן ישראל לא טיפלה טיפול יסודי.

הפסקה הבאה תנסה להסביר כי המלחמה הארוכה הייתה שילוב של כמה סיבות מכל רמות המלחמה, תוך העלאת האפשרות שהארכת המלחמה הייתה צורך לאומי בראייה ארוכת טווח, למרות האתגרים המשאביים הניכרים.

ברמות המדינית והאסטרטגית

1. השילוב של מטרות המלחמה בעזה שהיו שאפתניות מאוד, יחד עם פער בתכנון מהלך מדיני משלים:

א. מבחינת הפעולה הצבאית: לאור טבח ה-7 באוקטובר, נקבע כי היעד הוא הכרעת ארגון הטרור חמאס והחלפת שלטון – יעד שאפתני כזה מחייב זמן יישום ארוך, ביחס למלחמות הכרעה של צבאות בשטח פתוח. צה"ל הניח בשלב מוקדם תוכנית הכוללת תמרון עצים של שנה (המשך מול האתגר נותח נכון באופן מפתיע). רוח"מ דיבר למן ההתחלה על מלחמה ארוכה.³ פד"ם הציע כי שלב ג' – השגת שליטה מבצעית מלאה שתאפשר פירוק חמאס במערכת שלטונית, יארך עד שנתיים.⁴

³ הודעת משרד רוח"מ ב-8 באוקטובר: "אנחנו יוצאים למלחמה ארוכה וקשה, המלחמה נכפתה עלינו על ידי מתקפה רצחנית של חמאס." ב-1 בדצמבר "זו תהיה מלחמה ארוכה..."

⁴ לשכת מפקד פיקוד הדרום. מלחמת 'חרבות ברזל' [...] – אסטרטגיה פיקודית. 28 בדצמבר 2023. עמ' 4. האסטרטגיה הוצגה לרמטכ"ל והוא אישר אותה, תוך דגשים שונים. לשכת הרמטכ"ל. 'חרבות ברזל' – אסטרטגיית פיקוד הדרום לשלב ג' – 1415 . 16 (12) – סיכום הרמטכ"ל (מסמך פנימי).

ההישג המבצעי הקרוי "טיהור המרחב" (רס"ן תמר, 2025) הוא בליבת העניין – כאשר הוגדר שאפשר ליישם טיהור מרחב מלא הכולל השמדת מסגרות (החל מכיבוש רפיח בקיץ 2024). המשמעויות היו התמשכות הלחימה, בעיקר כאשר הגדרה זו הגיעה באיחור.

ב. **אמירות בדרג המדיני על "ניצחון מוחלט"**, שאותן ניתן לפרש בדרכים רבות, יצרו מצב שבו תמיד ניתן לטעון כי ניצחון זה עדיין לא הושג, ונדרש להמשיך בלחימה. לא מוכר מההיסטוריה המודרנית "ניצחון מוחלט". גם הצבא הנאצי או היפני נכנעו כך שרוב הלוחמים חזרו לבתיהם, תחת שלטון אחר (סעיף ג').

ג. **פערים ואו קושי בהנעת תהליך מדיני משלים לצבאי** – כמעט כל מלחמה בעולם המודרני, הסתיימה במהלך מדיני שמיצה את הפעולה הצבאית. בעזה, ישראל לא עסקה במערכת השלטונית החלופית לחמאס, כך שכאשר חמאס הוכרע אופרטיבית, לא ניתן היה למצות זאת למהלך מדיני מסיים (הסיבות לכך טמונות בדרג המדיני, ובשיקוליו המדיניים והפוליטיים, ואולי גם עקב סיבות 6-7). בלבנון היה קושי גדול ליישם תהליך מדיני, ללא פעולה צבאית שהתחילה באיחור רב.

ד. **יתכן כי ב'ג' נובעים גם מצרכים פנימיים של ממשלת ישראל ב"תחזוקת קואליציה"**. שיקולים כאלה היו קיימים במספר מלחמות שאותן ניהלו הנהגות במשטרים דמוקרטיים (דוגמאות בהערת השוליים⁵).

2. **גודל הסד"כ** – בעיקר סד"כ היבשה, קובע האם ניתן לפעול התקפית בשתי זירות. בעבר הגודל אמור היה לאפשר מתקפה בשתי זירות. בעשורים האחרונים הצטמצם לכדי יכולת מתקפה בזירה אחת תוך מגננה בשאר הזירות. הגודל השפיע בכל זירת מבצעים על הסימולטניות או על הדירוג בהפעלת הכוח, וכמובן שעל כל זירת המלחמה. כך לדוגמה, פד"ם רצה לפעול סימולטנית בכל הרצועה, אך צורכי הקצאת סד"כ סדיר לצפון, הביאו לפעולה מדורגת, וכן למצב שבו נדרש היה ראשית להכריע את מערכי חטיבות חמאס בדירוג, רק אחר כך, להתחיל השמדה במרחב אחד (רפיח).

מנגד, אפשר להציע, כי מזווית המבט של היקף הסד"כ, ניתן היה לבצע את הפעולה של "חצי הצפון" בגבול לבנון מוקדם הרבה יותר, עם הסד"כ שהיה בצפון כבר כאשר אוגדה 36 הסדירה הועברה צפונה בפברואר 2024, ועם חימושי האוויר שהיו בידי צה"ל. הצעות כאלה הוצעו החל מחודש מאי 2024 (ראו מטה). כאן נראה שגורם מעכב מרכזי היה חשש מנפגעים בעורף. הדרג המדיני החליט להתמקד בעזה והמתין לתוצאות מו"מ אמריקאי-לבנוני על נסיגת חזבאללה מצפון לליטאני.

3. **מתח בין שני יעדי מלחמה בזירת עזה עד כדי התנגשות ביניהם** – לראשונה בתולדות המדינה, הוגדרו בה בעת שני יעדים שיש מתח ביניהם – הכרעת הארגון והחזרת החטופים (גם אם היעד הצבאי היה יצירת תנאים להשבת החטופים). המתח הזה יצר תקופות של הפסקות לחימה, ודילמות קשות ברמות האופרטיבית והטקטית – בהקשרי מרחבי הפעולה לתמרון, עוצמת התקיפה באש ועוד. נראה שמתח זה נוהל בצורה טובה, (עם מספר שגיאות לא מידיעה שהביאו לפגיעה בחטופים), תוך הבנה שהלחץ הצבאי המסיבי, הינו מרכיב חיוני בהחזרת החטופים (וכך גם ההבנה בדיעבד).

⁵ דוגמה מוקדמת היא הקשיים שהיו לנשיא מדינות האיחוד במלחמת האזרחים בארה"ב, אברהם לינקולן, מול שריו הבכירים, שחלקם התמודדו מולו לנשיאות או היו מועמדים להחליפו אם יודח. לינקולן הבין כי הצלחת צבא הצפון תלויה במידה רבה בפגיעה בעורף הלוגיסטי ובכוח תומך הלחימה של צבא הדרום, שהיה מבוסס על מיליוני עבדים שחורים, באמצעות הכרזה על פיה כאלה שיערקו לצפון, יקבלו מעמד של אזרחים חופשיים (ויוכלו להשתתף במלחמה כחלק מצבא הצפון). כדי לעשות זאת, הוא נדרש לשכנע את שותפיו לקבינט המלחמה שלחלקם היו הסתייגויות קשות לכך. תהליך השכנוע ארך חודשים. דוגמאות ישראליות של הצורך בתמיכה פנימית רחבה הוא ממשלות החירום שהוקמו בישראל בשיתוף בין מפלגות קואליציה ואופוזיציה במלחמת ששת הימים ובמלחמת חרבות ברזל. דוגמאות מסוג אחר הן הצורך של ארה"ב לגייס קואליציה רחבה, הכוללת מדינות ערביות, למלחמה בסדאם חוסיין במלחמת המפרץ הראשונה ב-1991.

4. **הדילמה בחודשים הראשונים בהקשר תוכנית המלחמה הכוללת בעזה:** האם בשלב ראשון נכון להכריע (לנטרל פעולה אפקטיבית), את כלל חטיבות חמאס בדירוג (עד, כולל רפיח), או להתמקד בצפון הרצועה עד כדי השמדת כוחות חמאס שם ורק אז להמשיך דרומה. ההחלטה הייתה על האפשרות הראשונה, בעיקר עקב מגבלות סד"כ שצוינו מעלה. קשה לקבוע עד כמה יישום הגישה השנייה יכול היה לקצר את המלחמה בעזה, אך ניתן לומר ששלושה גורמים תרמו להתמשכותה (כל אחד מהם מצריך ניתוח במסגרת תחקיר קבלת ההחלטות בעניינו):

א. אי פינוי מלא של צפון הרצועה, תוך מתן סיוע הומניטארי לכ-380 אלף תושבים שנשארו שם, אפשר לחמאס לשקם את יכולותיו ויצר צורך לכבוש מחדש אזורים, כמו העיירה ג'באליה, העיירה בית חאנון ועוד. פינוי מלא של אוכלוסייה מהצפון היה מאפשר לחימה מהירה יותר וללא נוכחות אוכלוסייה.

ב. משאבי הפגיעה בתת"ק המוגבלים, הביאו לכך שהטיפול בו היה חלקי בשטחים שבהם הוכרעו כמסגרות חמאס וצה"ל יצא מהם, ולכן הן הצליחו "למחזר את עצמן" (ראו מטה). השמדה שיטתית דרשה כמויות אמצעים עצומות, ולקח זמן רב לעשות זאת בשטחים נרחבים.

ג. הנושא של כיבוש רפיח היה סוגיה של החלטות דרג מדיני, ותיעדוף משאבים בתוך זירת עזה ובין זירות. בהיבט הברחות אמל"ח, לא הייתה לכיבוש המאוחר של רפיח השפעה על התארכות המלחמה. מעבר רפיח היה סגור, ציר פילדלפי היה תחת מעקב מן האוויר ולא היו מנהרות חוצות משטח מצרים.

5. **התנגדות האויב (ברמה האסטרטגית)** – חמאס לא הפסיקה את הלחימה גם כאשר הנהגתה הבכירה הפסיקה לתפקד או נהרגה (לרובד האופרטיבי – ראה בהמשך). גם בחזבאללה הלחימה המשיכה למרות נפגעים רבים ונסיגה מהקו (פגיעה בהנהגה שיתקה את הארגון).

6. **הגבלות אמריקאיות** בתחומי חימושים, כניסה לרפיח, דחפורי D9, ומדיניות הומניטרית שגרמה בעקיפין להארכת אורך הנשימה של חמאס.

7. **המתנה לבחירתו של הנשיא טראמפ**, והלחצים שכניסתו לתפקיד תפעיל על חמאס.

8. **פינוי מאסיבי של אוכלוסייה אזרחית ישראלית** בדרום ובצפון והעברתם של עשרות אלפי תושבים למרכז הארץ, גם הם אירועים שמייצרים התמשכות.

חשוב לציין כי הרצון למצות את מצב המלחמה שנכפה על ישראל, כדי לפעול באופן אגרסיבי בעוד זירות, לא היה קיים למן ההתחלה. מפקד פצ"ן אלוף אורי גורדין הבין, לא מעט עקב פעולות מיוחדות באזור הגבול שהבהירו את היקף ההתבצרות של חזבאללה על קו הגבול, כי לא ניתן יהיה להחזיר את התושבים בלי סילוק פיזי של איום זה. הוא חתר לפעולה כזו למן ההתחלה.⁶ כבר באפריל 2024 עמדת צה"ל הייתה שנדרש להשיב את התושבים בצפון לבתייהם עד תחילת שנת הלימודים בספטמבר 2024 אם לאחר השגת הבנות הסכמיות או דרך פעולה צבאית עצימה.⁷ הרמטכ"ל הציג לרוה"מ פעמיים (מאי 2024,⁸ יולי 2024⁹) הצעות להעביר את מרכז הכובד לצפון ולהפוך את לבנון לזירה ראשית. בשני המקרים רוה"מ דחה הצעות אלו למועד מאוחר יותר. היקף ועוצמת התכנון לתמרון בלבנון הופחתו בחודש ספטמבר 2025, מ"תמרון" ל"פשיטות", גם בהנחיית הדרג המדיני.¹⁰ אם עמוס הוכשטיין, המתווך האמריקאי, היה משיג הסכם להסגת חזבאללה מצפון לליטאני, נראה שלפחות מרכיבי ההתבצרות ומחסני האמל"ח באיזור הגבול, היו

⁶ לשכת מפקד פיקוד הצפון. פורום חשיבה פיקודי – מערכה מתוחמת/קצרה 301930 (10) – סיכום מפקד פצ"ן. 30 באוקטובר 2023. "המפקד עמד על הישגים נדרשים במצב הסיום: 1. השמדת 70% רק"ק ורק"ב; 2. הסרת איום התמ"ס המסכן את העורף; 3. אפס תשתיות רצואן בקו המגע; 4. מרחב חיץ; 5. אין הנהגת חזבאללה" (מסמך פנימי בסיווג בלמ"ס).

⁷ לשכת הרמטכ"ל. מלחמת חרבות ברזל – תוצר חשיבה פסח תשפ"ד. 25 באפריל 2024 (מסמך פנימי).
⁸ ב-10 במאי הגדיר הרמטכ"ל את ה-30.5.2024 כתאריך מוכנות מבצעית ל"חנית הצפון". לשכת הרמטכ"ל. "חרבות ברזל – רעיון מרכזי [...] – 10.0800 (05) – סיכום הרמטכ"ל (מסמך פנימי). בישיבות קבינט ב-16.5.2024 וב-23.5.2024 סיכם רוה"מ כי נדרש להמשיך את המאמץ המדיני ואת ההכנות למלחמה, שעיתויה המיטבי יקבע בהמשך.

⁹ לשכת הרמטכ"ל. פורום חשיבה: חזבאללה והתפתחות המערכה; ואישור מנעד תוכניות התגובה 28/1030 (07) – סיכום הרמטכ"ל. 28 ביולי 2024. לשכת הרמטכ"ל. "חרבות ברזל – חלופות הפעולה בזירה הצפונית – 17/1415 (07) – סיכום הרמטכ"ל (מסמך פנימי).

¹⁰ דיון קבינט. 30 בספטמבר 2024.

קיימים עד היום. קשה להעריך מה שלא התקיים, אך ייתכן כי אם היינו מטפלים בחזבאללה מוקדם יותר (לדיון בעניין זה ראו בהמשך), במחיר האטה בעזה, למשל לאחר חאן יונס, הייתה נחסכת חצי שנה קשה בגבול הצפון, תוך פגיעה עקיפה בחמאס שנהנה מתחושת תמיכה שקיבל מהשתתפות חזבאללה.

גם הפעולה הרחבה באיראן לא הייתה פרי של תכנון אסטרטגי מקדים והיו הנחיות ברורות לא להיגרר לכך, אלא של מיצוי תנאים אסטרטגיים ואופרטיביים שהתפתחו. שתי התקיפות האיראניות הראשונות (אפריל 2024, אוקטובר 2024), לא היו יוזמה אסטרטגית איראנית אלא תגובה ליוזמה אסטרטגית ישראלית מוגבלת שלא הייתה קשורה לתקיפת איראן ישירות. הראשונה – צה"ל העריך וטעה, שחיסול מפקד גיס סוריה-לבנון במשמרות המהפכה, מהדווי, לא יביא את איראן לתקוף ישירות את ישראל; השנייה – חיסול איסמעיל הניה בטהראן בסוף יולי 2024, ותגובה איראנית מושהית. לאור התקיפות האיראניות צה"ל הגיב בצורה מוגבלת מאוד. לאחר תקיפה מוצלחת באיראן באוקטובר (בתגובה לתקיפה האיראנית המאסיבית), הפגיעה המשמעותית בחזבאללה בסוף 2024, והתפרקות משטר אסד בדצמבר 2024, היה ברור שהדרך לאיראן פתוחה – איראן לא יכולה להתגונן באפקטיביות, את התקפותיה ניתן יהיה לצמצם בהתקפה ובהגנה, חזבאללה כבר אינו שיקול מגביל, וטראמפ לא יגביל את ישראל ואולי יסייע לה אקטיבית.

ברמות האופרטיבית והטקטית

9. **שתי זירות יבשתיות** – התארכות הלחימה בעזה נבעה בין היתר מהצורך לרכז מאמץ ומהקושי לקבל החלטות בהקשר זה. זירת לבנון דרשה סד"כ סדיר ניכר שהיה על חשבון היקף הכוחות בעזה, והאטו את הלחימה שם, ביחס למצב פוטנציאלי שבו כלל הכוחות היו בה.

א. בינואר 2024, עקב הצורך לשחרר סד"כ מילואים, הועלתה אוגדה 36 צפונה, מה שהקטין את הסד"כ בפד"ם באוגדה.

ב. בקיץ 2024, עקב ההכנות לפעולה התקפית בגבול הלבנון, הועלתה אוגדה 98 צפונה.
ג. חשוב לציין גם כאן, שאתגר זה יכול היה להיפתר על ידי הסכמה ישראלית מוקדמת על עסקת חטופים שעליה הסכים חמאס.

10. **הקושי בלכידת/הרג הנהגת חמאס** הבכירה, האריך את הלחימה בחאן יונס בערך בחודשיים, אם כי היא מוצתה להרחבת כיבוש מרחב זה והרס תשתיות לחימה בו.

11. **הקושי בלחימה בשטח בנוי** צפוף, גבוה בחלקו, בנוכחות אוכלוסייה אזרחית באזורים מסוימים (פרל, 2025).

12. **התת"ק היווה אתגר מבצעי מתמשך**, עקב כמה עובדות: א. פערים גדולים בין הצרכים ובין המענה בתחומי איתור פירים, מיפוי תת"ק, נטרול אויב בתת"ק והשמדת תת"ק. חשוב לציין כי ההחלטות בצה"ל לאור מבצע "צוק איתן" ב-2014 היו שלא נכנסים ללחימה בתת"ק: מטפלים מבחוץ, למעט מקרים ייחודיים שאליהם הוכנו רק יחידות מיוחדות. לאור האמור (כפי שצוין מעלה), העדר מענה משמעותי ללחימה בתת"ק לפני מתקפת ה-7 באוקטובר, היה חלק מהעדר ההכנות לתמרון משמעותי בעזה, בהתאמה לדירקטיבה המדינית לתוכניות הרתעתיות ולא הכרעתיות. מרגע שצה"ל החל להילחם על הקרקע, התבררו אתגרים עצומים בתחומים של גילוי פירים, מיפוי מערכות תת"ק גדולות, ואמצעים להשמדתן. מרגע זה, התקבלו החלטות תקדימיות, כמו כניסה לתת"ק, נעשה מאמץ למידה מתמשך ומאמץ בניין כוח. ב. קצב הלחימה ה"טבעי" בממד זה, גם עם יכולות מתאימות, איטי מאוד ביחס ללחימה בעל-קרקע. ג. החשש לחטופים בתת"ק, האט בחלק מן המקרים, את הפעולה בתווך זה.

13. **במלחמה כזו האויב "ממחזר" את עצמו ללא הפסקה** הן עקב המעבר שלו לגרילה (פרל, 2025), הן עקב העובדה שהוא נלחם בתוך האוכלוסייה שלו, שמספקת לו לוחמים שכמעט שלא נדרשים להכשרה ללוחמת גרילה, והן עקב התת"ק וההריסות על הקרקע, שמאפשרות לו להילחם פעם אחר פעם על אותו מרחב. כאשר צה"ל החל להשמיד תשתיות תת"ק באופן שיטתי, הדבר שלל במידה משמעותית את יכולת ה"מחזור" של האויב. הבעיה – צה"ל החל להשמיד תת"ק באופן שיטתי למן תחילת הלחימה, אך ההיקף של השטח הנדרש להשמדה אל מול היכולת לעשות זאת, יצר מצב שבו בשטחים רבים מערכות תת"ק היו בשימוש האויב לאורך זמן ארוך מאוד.

14. **פינוי אוכלוסייה בעזה** – לחימה בשטח רווי אוכלוסייה אזרחית הנדרשת בפינוי ממקום למקום במאות אלפים, עיכבה בכמה מקרים את הלחימה באופן משמעותי.

15. **ניהול מערך המילואים** – הרצון לשחרר סד"כ מילואים ולשמר אורך נשימה לצורכי גיוס חוזר שלהם, אם יידרש, הוריד את היקף הכוח הלוחם מתוך הפוטנציאל הכולל.
16. **שחיקת סד"כ והעדר גיוס מלא של המשק** – הן בהיבט החומרי והן בהיבט האנושי, הקטינו את הסד"כ הלוחם האפקטיבי. כך לדוגמה, אמנם לחיילים סדירים הוארך השירות לכדי 3 שנים, אך לא מעבר לכך, כפי שקרה אחרי מלחמת יום הכיפורים; לא ניבנו צוותי טנקים שניים בעבור טנק בודד ועוד.
17. **היקף המלאים**, מכלל הסוגים, הלך והצטמצם, והביא להאטת קצב הלחימה היבשתי, לדירוג בלחימת כוחות ועוד. המתנה לחילוף ממשל אפשרי בארה"ב כדי שיאפשר עוד אמצעי לחימה שעוכבו.

החלוקה לרמות מלחמה הינה סכמטית, כיוון שלעיתים יש קשר הדוק ויחסי השפעה הדדיים בין סיבה מדינית-אסטרטגית לכזו אופרטיבית-טקטית. בתמצית, ניתן לומר כי עד שנה מתחילת תמרון, משך הזמן היה זה שהוערך מראש לצורך השגת ההישג הגבוה שהוגדר מראש (עם היתכנות להבדלים בין מה שהיה לבין חלופות שלא נבחרו שצוינו מעלה). ההימשכות אחרי השנה הראשונה, כבר נוגעת באי הגדרת חלופה שלטונית שתתפוס את מקום חמאס באזורים שנכבשו, בשיקולים הקשורים בשחרור החטופים, ואלה כבר אינם שיקולים צבאיים.

מלחמה רב-זירתית מדורגת (וארוכה) – היבט התכנון האסטרטגי-אופרטיבי

צה"ל של העשורים האחרונים (בשונה מצה"ל עד שנות ה-90 [פינקל, 2025]), הוא ארגון החובב תכנון תוכניות פרטני, שכן הוא יודע, לכאורה, מי האויבים והיכן ילחם. בשנים האחרונות, תחת תחושת עליונות מודיעינית ומבצעית, שהביאה לתחושת שליטה במציאות, התכנון נעשה יותר ויותר פרטני וממוקד, המתורגל הלך ושנה. ההנחה הסמויה היא כי תכנון מפורט של "מהלך מכריע" של מספר שבועות, הוא מה שנדרש. לפני שאדון בתכנון בצה"ל שלפני המלחמה, חשוב לציין כי האתגר של צה"ל מאז מלחמת העצמאות ועד תחילת שנות ה-90 כלל חשיבה רבה על תרחישי מלחמה רב-זירתיים, ובמסגרתם שאלות, כמו התמודדות מול מתקפת פתע רב-זירתית; מול איזה יריב מתוך כמה לפעול ראשון – האם מול היריב הקרוב לגבולות או היריב החזק, שנטרולו יערער את הקואליציה של האויב?; בכמה זירות במקביל נדרש צה"ל לתקוף בו זמנית? וכל זאת תמיד למול מגבלת משאבים.

דוגמה אחת היא תוכנית "מוקד", שהיו בה שלוש אפשרויות בסיסיות – תוכנית א' נגד מצרים בלבד; תוכנית ב' נגד סוריה בלבד; תוכנית ג' מורחבת, נגד מצרים וסוריה או נגד מצרים, סוריה וירדן. החלטת מפקד חיל האוויר מוטי הוד ערב מלחמת ששת הימים הייתה לתת עדיפות בתחילת מבצע "מוקד" לתקיפת שדות התעופה של חיל האוויר המצרי (החזק), למרות ריחוקם ממרכזי אוכלוסייה, ורק אחר כך לתקוף שדות תעופה קרובים יותר בירדן ובסוריה, על בסיס מחשבה שהמצרים לא ימהרו לדווח למדינות האחרונות כי הותקפו בהפתעה, ולכן ניתן יהיה להפתיע גם במטס שני (שלום, 2018, עמ' 341-382).

דוגמה שנייה היא הדיונים של מאי 1973 על תוכניות חיל האוויר, שבהם התעקש מח"א בני פלד על תחילת תקיפת שדות תעופה במצרים, מרחק רב ממרכזי אוכלוסייה ישראלים, שכלל עתה את חצי האי סיני, מול עמדת שר הביטחון דיין שטען כי הסורים מסוגלים לתקוף את קריית שמונה וטבריה תוך דקות, ולכן, למרות שהם "חיל האוויר החלש", נדרש לתקפם ראשונים (לשכת מפקד חיל האוויר, מאי 1973). דוגמה שלישית היא מה-9 באוקטובר במלחמת יום הכיפורים. בהתייעצות מדינית-צבאית הציעו שר הביטחון והרמטכ"ל לתקוף מטרות אסטרטגיות בסוריה, כדי לנסות לגרום לה לצאת מן המלחמה "זאת כדי לרכז מאמץ בחזית אחת וכן כדי למנוע את הצטרפות ירדן ועיראק". (עמ' 551). כאשר השאלה הייתה היכן להשקיע את המאמץ האווירי העיקרי – בסוריה או במצרים. הרמטכ"ל החליט שבסוריה, כדי "לשבור אותה", ואחר כך להתפנות למצרים (גולן, 2013, עמ' 543-548, 551). ב-10 באוקטובר דנו מתי לתקוף בסוריה ושיקול עיקרי היה לתקוף מוקדם, כדי לא להסגיר לערבים את החולשה של צה"ל. נאמר כי אם צה"ל ישתהה עוד יממה, הירדנים עלולים להצטרף ללחימה (והייתה דעה הפוכה כי הירדנים עלולים להצטרף כדי להציל את סוריה – מה שאכן קרה, אם כי בצורה מוגבלת), והמצרים יחשדו בחולשת צה"ל ולא יסכימו להפסקת אש עם ההישגים המוגבלים שהשיגו (גולן, עמ' 681). אתגר דומה התרחש ביממות הראשונות של מלחמת "חרבות ברזל", כאשר לפי מה שפורסם, בפני צה"ל והדרג המדיני ניצבו שתי חלופות אסטרטגיות – לעבור ללחימה התקפית בזירת עזה, שבה היה צה"ל כבר במלחמה מול חמאס, או לפתוח

במתקפה מקדימה בלבנון מול חזבאללה – היריב החזק. לא ניתן לנתח "מה היה אילו" תרחיש זה היה מתממש, אך ברור כי החלטה כזו היא כנראה ההחלטה החשובה ביותר בפתיחתה של מלחמה רב־זירתית במידה והאפשרות בידינו.

הקושי בתכנון אופרטיבי בזמן אמת: במלחמה, תפיסת התכנון הפרטני והממוקד שצוינה מעלה, אותגרה משמעותית. ניתן לומר באופן עקרוני כי בשלוש זירות נדרשו התאמות משמעותיות בתוכניות המלחמה ביחס למה שתוכנן מראש (מול חזבאללה, איראן וסוריה), תוכניות המלחמה בזירת עזה לא התאימו כלל למה שנדרש מצה"ל ונדרש תכנון מ"ס" או קרוב לכך – על בסיס תוכנית מוגבלת בהגיון הרתעה – "ראשית הקציר", וכן שימוש בידע של המפקדים הוותיקים שהכירו תוכניות רחבות היקף לזירה זו מן העבר. בזירה חמישית התברר כי קיים אויב שלא היה ידוע לפני כן ונדרש לגבש מולו תוכניות (החות"ים). גם בזירת איו"ש בוצעו שינויים בתוכניות. בטבלה 3 מפורט עניין התכנון האסטרטגי-אופרטיבי בזירות אלו. חלק ניכר מהתכנון המחודש נבע מהתפתחויות – אתגרים והזדמנויות, שישודך בהיות המלחמה רב־זירתית.

זירה	תכנון המלחמה לפני	השפעת מלחמה רב־זירתית	תכנון תוך כדי מלחמה – גורמים משפיעים וצורה אופרטיבית
עזה	מערכה מוגבלת במסגרת "סבבים" – פעולה באש אווירית ופשיטות על פאתי העיר עזה לפגיעה בפו"ש ובתמ"ס; כשמשמע מכך – ללא פעולה משמעותית יבשתית נגד תת"ק	המתנה להצטרפות חזבאללה, ערביי ישראל ועוד (שבפועל לא קרו או השפיעו מעט)	מלחמה, הכרעתית, מבוססת תמרון יבשתי רחב היקף, הכולל ככל המתאפשר תחבולה, עם ארבע מערכות (צפון עזה, ח'אן יונס, רפיח, מרכבות גדעון), כאשר כל אחת בהקשר אסטרטגי ואופרטיבי שונה.
לבנון	זירה ראשית – פעולה רחבה באש תוך הגנה נגד התקפות רציואן, ואחריה תמרון בד"ל	הצטרפות למלחמה (מוגבלת) בעקבות עזה; אי סיוע לאיראן לאחר "חיצי הצפון"	זירה משנית ומגננה לאורך 11 חודשים; תכנון לאור הזדמנויות (רציואן לא מאיים על הגבול) ואילוצים, לאור הבנות חדשות על היקף תשתיות האויב בגבול. התאמת התוכניות לאור אלה – מערכה להשמדת תשתיות במרחב הגבול. מערכה אווירית – בתנאים נוחים בהרבה ממה שתוכנן מראש, עקב התפנות אוכלוסייה לבנונית צפונה (בעצמה, ובדחיפה ישראלית)
איראן	לא יפורט	איבדה את חזבאללה וסוריה כמגנים	"עם כלביא" – ביצוע בתנאים חדשים – ללא איום משמעותי של חזבאללה שנפגע לפני כן, "קואליציית הגנה" של מדינות מערביות, סיוע אמריקאי ישיר, על רקע למידה מסבבים קודמים.
סוריה	תכנון פעולות מוגבלות לתפיסת שטחים שולטים למצב מליציות שיעיות יתקרבו לגבול ¹¹ (2024-2023)	התמוטטות המשטר בעקבות ירידת חזבאללה	לאחר התמוטטות המשטר נתפסו שטחים שולטים שרובם תוכנן לצרכים שצוינו מימין, תוך התאמת התכנון להקשר החדש.

¹¹ אוגדה 210. אג"ם. פקודת [...] 8. בפברואר 2024. הפקודה כללה מהלך של תפיסת שטחים שולטים במרחב הגבול כדי ליצור מרחב אבטחה מול מיליציות שיעיות (מסמך פנימי).

החות'ים בתימן	לא הוגדרו כאויב	הצטרפות למלחמה בעזה	תכנון מספר מערכות אוויריות
------------------	-----------------	---------------------------	----------------------------

טבלה 3 : תאימות בין עיצוב ותכנון לפני המלחמה לבין הצורך, והשתנות תוך כדי המלחמה.

יש לציין כי העיצוב והתכנון המדיני, האסטרטגי והמערכתי, הצליחו במידה חלקית להשפיע על המציאות: בעזה, הלחץ הצבאי נועד גם ליצור תנאים לשחרור חטופים. הוא הצליח בכך כל זמן שהדרג המדיני יצר תנאים למימוש (בהפסקת האש הראשונה; בשנייה, הגבת התנאים של ישראל ברגע האחרון לא אפשרה החזרת חטופים). חמאס הוכרע אופרטיבית, אך יעד עמום של "ניצחון מוחלט" והתמשכות הלחימה הביאו לכך שהוא התאושש להמשיך להילחם בדפוסי לוחמת גרילה; באיראן – לחץ צבאי, בהשתתפות אמריקאית, יכול היה להוביל לווייתורים בגרעין, בהינתן הכנה מוקדמת של לחץ מדיני משלים. נראה כי הזדמנות זו הוחמצה ביוני 2025.

מול החות'ים – המחשבה הייתה שפגיעה בתשתיות לאומיות וסיכולים ירתיעו את החות'ים ויצמצמו את הירי, תחת הבנה כי אין פעולה שתנתק זיקות בינם ובין עזה. קשה להעריך הצלחה בזירה זו, אך נראה שהייתה נמוכה; בלבנון – זעזוע מערכתי של האויב (באמצעות פגיעה במפקדים ובתקשורת, ופגיעה רחבה ביכולות התמ"ס האסטרטגי בפתחת "חיצו הצפון") יביא לניתוק הזיקות – רעיון זה הצליח, לאחר 11 חודשי ניסיון בדרך אחרת שלא צלח (הגנה, סיכולים ותקיפות "מתחת לסף מלחמה" ולחץ מדיני אמריקאי). תוך מספר שבועות (סוף יולי עד סוף ספטמבר 2024), ורק לאחר שמנהיג הארגון נסראללה נהרג. הפערים אינם נובע בהכרח מכשלי חשיבה ותכנון בצה"ל, אלא גם משתי סיבות חיצוניות: הראשונה – יעדים מדיניים לא ריאליים, כמו "ניצחון מוחלט". השנייה – לעיתים מיטב הפעולות הצבאיות, והניסיונות המדיניים שמנסים למצות אותם, לא יכולים להשפיע תמיד באופן הרצוי לנו, עקב מגוון גורמים שאינם בשליטת צה"ל או בשליטת הדרג המדיני.

מה שניתן לומר הוא שהמוסכמות הבסיסיות כי "התוכנית היא כלום, התכנון הוא הכול" וכי "תוכנית אופרטיבית תלויה בהקשר אסטרטגי", הוכחו פעם אחר פעם כנכונות, בעיקר במצב שבו הרב-זירותיות יוצרת קומבינציות בין יריבים והשפעה בין זירות שקשה מאוד לחזותן מראש, ולאור זאת גם מצבי הסיום הרצויים והאפשריים, קשים לעיתים להגדרה מבעוד מועד.

מימין: מפקד חיל האוויר, אלוף תומר בר, שר הביטחון, אלוף (מיל') יואב גלנט, הרמטכ"ל, רא"ל הרצי הלוי, ומפקד פיקוד הצפון, אלוף אורי גורדין, בהערכת מצב בפיקוד צפון, (צילום: דובר צה"ל).

תכנון דינאמי ומתפתח – מהו? האם יושם במלחמה? יתרונותיו וחסרונותיו בראייה לעתיד

'תכנון דינאמי ומתפתח', הוא שם קוד להתאמה של דפוסי התכנון הצה"ליים ברמות הבכירות. הוא פותח על ידי הרמטכ"ל הלוי ונעשה בו שימוש במהלך המלחמה בכמה זירות והיבטי פעולה. פסקה זו תנסה להסבירו, ולבחון האם נדרש ללמוד ממנו בראייה של מלחמה מתמשכת ורב-זירתית עתידית. תחילה, אסביר מה היא גישה זו, אחר כך אציג כמה שימושים שנעשו בה במסגרת המלחמה, ובסיום אדון ברלוונטיות שלה לעתיד.

מהי הגישה?

הגישה פותחה על ידי הלוי כמפקד פיקוד הדרום בשנים 2018-2021 בהקשר מערכה עתידית בזירת עזה. הוא יישם אותה כרמטכ"ל, הגם שלא תהליך הטמעה מקדים או תוך כדי המלחמה. לא נכתבו עליה מסמכים רשמיים אך מתוך מה שכן נכתב בדיוני רמטכ"ל על הצגת תוכניות לפני המלחמה¹² ובמהלכה,¹³ ניתן להבין את עיקרי הגישה: ראשית, הצורך, לפי המסמכים, מתבסס על התופעה הבאה: בעוד שבמלחמות נגד צבאות, ו/או מלחמות שיעדן כיבוש שטח, התכנון התבסס על הקרקע בכל הדרגים (בדרג האסטרטגי – שלבי התקדמות בדרך לאיום על בירה, כיתור כוחות אויב, הגעה לציר מרכזי וכדומה), הרי שבמלחמות נגד צבאות/ארגוני טרור, הקרקע היא גורם אחד אך לא בהכרח מרכזי בהשגת יעדי המלחמה. אלו מושגים עקב שילוב של הריגת מפקדי האויב, הריגת פעיליו, השמדת האמל"ח האסטרטגי שלו, וגם כיבוש יעדים קרקעיים. משכך, ומכיוון שחלק ניכר ממרכיבים אלו רגישים לזמן ותלויי הקשר שקשה לצפותו מראש, הרי שתכנון אסטרטגי-אופרטיבי נכון, נדרש לכלול שני מרכיבים מרכזיים:

- מגוון גדול של יכולות ותוכניות (בכלל התחומים – אש, תמרון, סייבר...) שאותם ניתן יהיה להפעיל תוך זמן קצר;

- מפת התפתחויות רחבה הכוללת אפשרויות שונות לשלבי לחימה שונים, וזיהוי מוקדם של צמתי החלטה אפשריים (לדוגמה, אחרי סיכול הנהגת האויב בפעולת פתיחה), פרמטרים שבהם יידרש יהיה לדון כדי להחליט כיצד ממשיכים בלחימה, מתוך אותן אפשרויות מוכנות ועל פי הערכת המצב וההזדמנויות שנוצרו.

על פי הסברים אלו, יישומה של גישה תכנון זו היא בדרג האסטרטגי-אופרטיבי, הנדרש לערנות מתמדת ולחשיבה קדימה ובזמן אמת על מפת ההתפתחויות. הכוחות המתמרנים, לא אמורים להיות מושפעים משינויים, כל עת שכשירותם הבסיסית ללחימה גבוהה, ושהדרגים שמעליהם מייצרים בעבורם ודאות ברצף הלחימה הקרקעית (מה שהיה בפועל – בדרג החטיבה ומטה לא היו שינויי פקודות והמשימות התבצעו כפי שהוגדרו). פעולות מן האוויר הרבה יותר גמישות לשינויים. בתמצית, הרעיון המרכזי של גישה זו הוא כי במקום לתכנן "מהסוף להתחלה" ולקבוע שלבים מוגדרים מוכוונים קווים יבשתיים שבהם נדרש יהיה לקבל החלטות של התאמה במעבר בין שלב לשלב במערכה, נכון יותר לתכנן את השלב הראשון לפרטים, תוך זיהוי "צמתי החלטה" וניתוח מראש של פרמטרים ("שילוטסים"), שיסייעו בהחלטה על אופי השלב השני, המוכן בצורה של מספר אפשרויות על מנת להגיב נכון ומהר להזדמנויות שנוצרות. רק לאחר ניתוח מידת ההצלחה של פעולת צה"ל ותגובת האויב לפעולה בשלב הראשון (או לפחות הבנתנו כיצד הוא עומד לפעול), וכך הלאה בהמשך הלחימה. גישה זו מאפשרת גם ניצול מהיר של הזדמנויות אסטרטגיות, לדוגמה, של

¹² לדוגמה, לשכת הרמטכ"ל. פורמ"צ מהלומות – 22 במאי 2023 – סיכום הרמטכ"ל. 23 במאי 2023. "גמישות מבצעית: לגבש תכנון גמיש תוך הגדרת כללים שיאפשרו קבלת החלטות מושכלות בזמן אמת. לנתח בעיות מורכבות מתחומים שונים ולהכין מהלומות בצורה של חבילות קטנות, ולגבש כבר עתה תוכנית תקיפה המגלמת שילוב של החבילות הקטנות. [...] (מסמך פנימי).

¹³ לדוגמה, לשכת הרמטכ"ל. חרבות ברזל – אישור תוכניות "חנית הצפון" במיקוד למדרגה א' – 1400/27(12) – סיכום הרמטכ"ל. 10 בינואר 2024. "דינאמי מתפתח" ומדרגות לחימה: הרמטכ"ל ציין שחלק מהגיון דינאמי מתפתח, בעת הנוכחית יש לגבש את ארגו הכלים כך שבהתאם לנסיבות המתפתחות וההקשר, ועל פי צמתיים ושילוטסים מתאימים, תעוצב פקודת המלחמה בהתבסס על המדרגות שתוכננו. כך, לא נכון לחלוט כרגע את מדרגת הלחימה בעת מימוש תוכנית "חנית הצפון", ובאופן דומה אין הכרח במימוש המדרגות לפי הסדר שהוצע. הרמטכ"ל הבהיר שפעולה תחת הגיון "דינאמי מתפתח" דורשת מודעות עצמית והערכת מצב שוטפת, בין היתר על מנת לזהות התפתחויות וצורך בהתאמת התוכנית בהתאם למציאות המשתנה. בתוך כך, קבע שיש לקיים העמקה בפורום בכיר בצה"ל ביחס לעקרונות הגיון "דינאמי מתפתח" (מסמך פנימי).

חיסול בכירים אשר "ירדו למחתרת" עם פרוץ המלחמה. לחץ צבאי באמצעות תמרון יבשתי ותקיפות של מערכי אויב מן האוויר, הביאו למציאות ולתנאים שאפשרו חיסול בכירים. המוכנות הגבוהה לכך אפשרה להוציא זאת בזמן קצר, וההשפעה לדוגמה, של חיסול הבכירים בחזבאללה על המערכה הייתה רבה מאוד (בעזה – נמוכה יחסית).

האם הגישה יושמה ובמה תרמה?

כדי להראות השפעה של גישה תכנונית כלשהיא על התכנון, נדרש להוכיח קשר בין ניתוח מראש של פרמטרים, שהצליחו להשפיע על "צומת" קבלת החלטות מאוחר יותר. יש כמה דוגמאות לכך במצגות ובסיכומי דיון בהקשר הזירה הדרומית, הצפונית, ואיראן,¹⁴ אם כי בהעדר שפה משותפת בתחום זה, ועל סמך שיחות איתם, נראה שלמפקדי פיקוד הדרום והצפון, החשיבה קדימה באמצעות "צמתים" ו"שילוחים" השתלבה בחשיבה עקרונית שעשו ללא שימוש בהכרח במושגים אלו, אלא בשלבים עתידיים, מה יכול או עלול להוביל אליהם, ומה נדרש להכין לכשיגיעו. יש לציין כי בפועל (גם אם לא פורמלית בפקודות הצבא), בהחלטה של הרמטכ"ל הלוי, מפקדי הפיקודים פעלו כמפקדי זירות המערכה. חשוב לציין כי בפד"ס, התכנון המערכתי לעמידה במטרות המלחמה שמשכה הוערך בשנתיים היה קיים למן ההתחלה, וגם בצפון התכנון התחיל מה"סוף" – מהמצב הרצוי בסיום שהוגדר כבר בסוף 2023, כאשר הדרך ל"סוף" זה כללה מספר שלבים חזויים.

הדיונים בין הדרגים היו כל העת על השלבים, על הקיטועים וכדומה. יתכן שהמתח בין הגישות של מפקדי הזירות הצפונית והדרומית, שחשבו ותכננו "מהסוף להתחלה" (מה יידרש להיות מצב הסיום בזירתם ומה מכלול הפעולות האופרטיביות שנדרש כדי להביא לכך), לבין הרמטכ"ל שעסק גם במלחמה הרב-זירתית והיו לו גם אילוצים רחבים יותר, היא בפועל היבט נוסף לתופעה הוותיקה של מתח בין מדרגי, הגם שבמלחמה זו מתח זה היה מצומצם מאוד ביחס למלחמות עבר. במקרה זה, שיח בלתי פוסק בין מטה כללי לפיקודים, כל אחד בנפרד וגם עם כל הפיקודים במשותף, הביא לכך שכל פיקוד הבין את משימתו, את דירקטיבת הדרג המדיני ואת הנחיות ואילוצי המטה הכללי. בכל נקודה בזמן היו מספר אפשרויות להמשך ברמת תכנון מסוימת, שאפשרה קבלת החלטה בהתאם לנסיבות ובעיתוי הנכון וקיצרה את משך המעבר מהחלטה לפעולה.

המלחמה התארכה הרבה מעבר למצופה, והיו בה התרחשויות רבות שהיו בגדר ניצול הזדמנות או מצב חדש שלא נצפה או תוכנן מראש (כמו סכנת חשיפת מלכוד הביפרים, התמוטטות סוריה, החלטות של הנשיא טראמפ ועוד), או פעולה שנבעה מכישלונות ליישם היבטים בתוכניות המדינה וצה"ל (כמו כשלון המו"מ בהובלת הוכשטין, פגיעה מוקדמת בסינאר). ברובד האסטרטגי הייתה לגישת תכנון זו השפעה ניכרת על המציאות, לפחות בעיניו של הרמטכ"ל הלוי (לגבי מפקדי הפיקודים המרחביים – ראו מעלה). דוגמאות ליכולות שהוחזקו במוכנות גבוהה והופעלו בעת הזדמנות אסטרטגית היו: חיסול 'רמטכ"ל' חזבאללה, חאג' מחסן, לאחר פגיעת רקטה במגידל שאמס; תקיפת איראן פעמיים (ראשונה מצומצמת ושנייה רחבה) לאחר שהאיראנים שיגרו טילים וכטמ"מים לישראל (כפי שצוין מעלה – בתגובה לפעולה ישראלית). קבוצת יכולות אחרת שנעשה בה שימוש כמה פעמים קשור בהגברת לחץ על חמאס כאשר נראה היה שחמאס בלחץ ונדרשת הייתה פעולה שתיצור לחץ לשחרור חטופים (תמרון בצפון עזה בנובמבר 2023 [האיץ עסקת חטופים]; במאי-יוני 2024 בפעולה ברפיח – יש עלייה בעיסוק במו"מ [ללא עסקה]; סיכול דף ביולי 2024 – מאיץ מו"מ [עד הסכמת קבינט, אך לא מומש]; סוף 2024 – אחרי סיום הפעילות בלבנון, חמאס מבין שצה"ל יוריד סד"כ נוסף לעזה – לחץ צבאי גובר ותומך הגעה להסכם בינואר 2025; מרכבות גדעון ב' – האיום תורם).

נראה כי היכולות/כלים, העומדים מוכנים, או מתוחזקים בהמתנה להזדמנות אסטרטגית או אופרטיבית, הם בעיקרם תקיפת מטרות באש. כאשר מופעל תמרון יבשתי, היוצר "תנע" בשדה הקרב, נפתחות הזדמנויות טקטיות-אופרטיביות שניתן לנצלן רק אם קיים למפקדים בשדה חופש פעולה רחב. כאן, ריבוי קווי החלטה להתקדמות הכוחות, לעיתים של מאות מטרים בין האחד לשני, יצרו שתי בעיות. הראשונה (שלא נחקרה במסגרת מאמר זה ומצריכה תיקוף) – מגבלות ביכולת ניצול ההצלחה בדרג הטקטי (פלוגה-חטיבה) ומתן יכולת לאויב להתארגן מחדש לאחר נסיגה קצרה; השנייה (התרחשה בפועל) – צורך חוזר ונשנה בהפעלת אש מכינה בכל התקדמות מקו לקו, עקב זמן לאויב להתארגן אל מול כוחותינו (מצב שתורם להתפתחות מצוקת חימושים).

¹⁴ ראו הדוגמאות בהערה 13 והדוגמאות הבאות: אגף המבצעים/מרכז המבצעי/מכלול תכנון. מצגת: בחינת החלופות להמשך רמטכ"ל 15 בפברואר 2024. מוצגים עצי הסתעפויות וניתוח שיקולים בין חלופות; אגף המבצעים/מרכז המבצעי/מכלול תכנון. מצגת: פורום חשיבה שלב ג' רמטכ"ל. 17 ביוני 2024. מוצגים צמתים מערכתיים ותנאים למעבר ביניהם (מסמך פנימי).

תובנות לעתיד בהקשר "תכנון דינאמי ומתפתח" מופיעות בסעיף הבא.

המלצות

לאסטרטגיית הביטחון הישראלית

נדרשת התאמה משמעותית בתפיסת הביטחון הלאומי, אך נושא זה לא ידון במאמר. **בהקשר אורך המלחמה הנכון** – כאמור בפתיח, הכותב בעד מלחמות קצרות, כל עוד הן משיגות את יעדן. לעיתים, אם יעדי המלחמה רחבים יותר, והאויב אינו מהסוג הסדור אשר הכרעתו יכולה לקחת עד כדי שבועות ספורים, תידרש מלחמה ארוכה. אין המשתמע מכך כי גזרת הגורל מול אויבים כאלה היא מלחמה ארוכה, ורצוי לנסות שילוב של פגיעה צבאית באויב במלחמה קצרה ככל הניתן, עם תהליך המשך מדיני שיתחיל מוקדם ככל הניתן. עדיין, כמו שטען שמואל שמואל, מלחמה ארוכה (עקב מגוון סיבות), היא הנורמה, ורצוי להתכונן אליה. לאור האמור, אולי רצוי להוסיף לתכנון של מלחמות קצרות, גם תכנון של אפשרות של מלחמות ארוכות, לא כשאיפה בסיסית נכונה, אלא כדבר מה שיש בו ערך חשיבתי או תכנוני, בעיקר כאשר האויב הוא מהסוג של צבא טרור מבוסס תמ"ס או ארגון טרור וגרילה מבוסס הפועל בשטחים בנויים. אורך המלחמה שתוכנן לפני מלחמת "חרבות ברזל" למקרה של מלחמה בלבנון מול חזבאללה היה כשלושה שבועות ונגזר בעיקר מרמת מלאי תחמושת (שמואל, 2025). קביעה כזו הקטינה מראש את ההישג הנדרש מצה"ל אם תיפתח מלחמה, והישג זה, לפחות מבחינת כיבוש השטח, הלך והצטמצם ככל שכוחות רציון גדלו, והתארך המשך שבו צה"ל נדרש היה להגן מולם, בתחילת מלחמה.

אזכיר כי בשנים שלפני המלחמה היה בצה"ל (תחת הבנותיו את רצון הדרג המדיני), דיון סביב ה"משולש" של הישג-זמן-מחיר. העניין נדון תחת הרצון לפתח את יכולת צה"ל להגדיל את ההישג תוך קיצור הזמן והמחיר. אין מי שיתווכח עם רצון זה, אך בדיעבד, נראה כי כל דפוס המבצעים המוגבלים בעזה והתוכניות בלבנון על מגבלת הזמן שצוינה מעלה, הביאו לכך שענייני הזמן והמחיר גברו על ההישג. מטבע הדברים, תמרון אורך זמן ויש בו סכנה של אבדות. גישת צה"ל כפי שבאה לידי ביטוי ב"תפיסת ההפעלה לניצחון במעגל ראשון" שהדגישה את עניין הזמן הקצר והמחיר הנמוך, הגדירה מראש את התמרון, ככלי בעייתי בארגון הכלים הצבאי. בראייה לעתיד – התמרון הוא כלי מרכזי וככל הנראה ללא תחליף, כאשר ההישגים הנדרשים להשגה גבוהים. תחת הנחת יסוד זו, נדרש לפתח יכולת תמרון שתוכל לפעול בזמן הקצר ביותר האפשרי, תוך מזעור אבדות, גם אם "קצר" בהקשרי תמרון הוא מספר חודשים. אפשר לאמץ הצעה עקרונית של הלוי, שלפיה אורך המלחמה הרצוי (גם לאויב יש השפעה עליו) יקבע בזמן אמת, על ידי שלושה פרמטרים – גובה ההישגים הנדרשים שהוגדרו (לדוגמה – רמת טיהור המרחב הנדרשת) X גודל הצבא (בכלל התיבטים) X הגדרת מצב סיום צבאי והכנת מנגנון סיום מדיני.¹⁵

בהקשר התרעה מודיעינית – נושא שחזר למרכז הדיון הצבאי-ביטחוני לאור המלחמה. כאן נשאלות השאלות הבאות: ראשית, כיצד מתכוננים למלחמה בהפתעה (ללא התרעה), בלי לשעבד את כל משאבי צה"ל להגנה בגבולות; כיצד מתריעים מול מספר יריבים שמתכוננים למלחמה משולבת, תוך שיש ביניהם מתחים ולעיתים ניגודי אינטרסים?

בהקשר הכרעה והרתעה (תוך כדי מלחמה) – כאשר נפתחה מלחמה, את מי לתקוף ראשון כדי לנטרלו ו"להוציאו מן המשחק"? את איראן התומכת באויבים במעגל ראשון, אך הרחוקה והקשה להכרעה? את חזבאללה הקרוב יותר, אך כזה שלאחר המלחמה אינו איום מיידי על גבול הצפון? מה יהיו השיקולים בזמן אמת עליהם ניתן לחשוב כעת?

כאשר כובשים שטח, כדי לקצר את משך המלחמה, רצוי לעשות את שתי הפעולות הבאות – לפנות ממנו אזרחים באופן מלא, כך שהלחימה תהיה הן ללא אזרחים במרחב והן ללא צורך בעיסוק בסיוע הומניטארי; להשמיד תשתיות לחימה באופן מלא או לפחות נרחב מאוד, כדי לא לאפשר לאויב לחזור לשטח ולהילחם בו נגדנו בלוחמת גרילה.

בהקשר בניין כוח – בניית יכולת גנרית מספיק כדי להילחם במקביל כמה סוגי מלחמות – מול צבא סדיר, מול צבא/ארגון טרור וגרילה, ומול מדינה במעגל שלישי.

לתהליכי העיצוב והתכנון במטכ"ל

מלחמה מתמשכת ורב-זירתית מאתגרת דפוסים ותיקים של השקעת זמן ניכר בתהליכי תכנון ארוכים ופרטניים. הקושי לצפות את ההקשר האסטרטגי שבו יתרחש התכנון האופרטיבי, והצורך

¹⁵ שיחה עם רא"ל הרצי הלוי. בני ברק. 28 בדצמבר 2025.

לתכנן כמעט מ"ס" לפחות בחלק מהזירות, מביא לתובנות הבאות (שעליהן כתבתי בעבר בהקשרים שונים, ראו על מחקר התכנון מול חזית מזרחית בשנות ה-70-90 [פינקל, 2025] ומאמר שהציג כי במלחמות עבר התאימות בין התכנון האופרטיבי לפני מלחמה לבין הביצוע בפועל הייתה לא יותר מ-30% [פינקל, 2012]) ולחדשות:

- נדרש להשקיע רבות בהכשרת הקצונה הבכירה של צה"ל ליישום תהליכי עיצוב, מקדימים לתכנון, תוך זמן קצר יחסית, כאשר המציאות הגיאופוליטית וההתפתחויות האופרטיביות הרב-זירתיות יוצרות הזדמנויות ואילוצים שלא נצפו;
 - נדרש לפתח מנעד תוכניות התקפיות רחב, רובן תוכניות מגרה הנדונות ומתורחשות בדרגים של אוגדה ומעלה. מנעד כזה יאפשר "עוגן" קוגניטיבי לתכנון פרטני, שלא ניתן לחזות את הקשרו מראש (חלק מהרעיון של "דינאמי מתפתח").
 - נדרש לתת דגש לשימוש במתודת משחקי מלחמה לסוגיהם, כדי לתרגיל חשיבה על מנעד רחב זה.
 - כדי לאפשר גמישות רבה למפקדות הבכירות, נדרש מיקוד אימון הכוחות בכשירויות בסיסיות, בתוכן תכנון מהיר אל מול משימה ומרחב לא מוכר (בכל תרגיל).
 - בה בעת – הכנות להגנה יהיו לתרחיש אחד, חמור, ויתורגלו כמה פעמים. כאן נדרשת תגובה מהירה ולרוב אין זמן לתכנון מחודש בזמן אמת.
- מבצע "שאגת הארי" ממחיש שוב את המורכבות של התכנון האסטרטגי והאופרטיבי במצב של ריבוי זירות: חזבאללה, שהוערך לאור התנהלותו במבצע "עם כלביא" כי לא יתערב תוך כדי מלחמה עם איראן – החליט להצטרף ללחימה מוקדם ובהיקף רחב יחסית; החות'ים, שהוערך כי יצטרפו מייד עם תחילת עימות כזה, הצטרפו מאוד מאוחר ובהיקף מוגבל.
- נדרש לדון לעומק בגישת התכנון "דינאמי ומתפתח". להבנתי, היתרונות בשימוש בה גדלים, ככל שהיכולת לפעול אפקטיבית בזירה מסוימת תלויה בהקשר אסטרטגי או דורשת תנאים אופרטיביים ייחודיים שהם רגישים לזמן (דוגמאות: חיסול בכירים המנסים להסתתר, פגיעה ביכולות המצויות תחת "חסיון" (אזרחים, חסות של מדינה אחרת) כזה או אחר, פעולות מיוחדות בעומק). כאשר התוכנית כוללת תמרון רחב היקף, רצוי שהתוכנית לא תהיה מקוטעת בתוך תאי שטח טבעיים, אלא תאפשר לכוחות יכולת תמרון במרחב לשם ניצול הזדמנויות. חלוקה לשלבים, נדרשת, כאשר בין שלב לשלב יש הבחנה ברורה, גיאוגרפית, בהיבט מערכי אויב, הגיון מערכתי של כוחותינו וכדומה.

מימין: מפקד אוגדת עזה, תא"ל ברק חירס, הרמטכ"ל, רא"ל אייל זמיר, ומפקד פיקוד הדרום, אלוף יניב עשור, (צילום: דובר צה"ל).

סיכום

מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") ייחודית בתולדות צה"ל מסיבות רבות. המאמר עסק בשתיים מרכזיות: מלחמה ארוכה, ורב-זירתית (מדורגת ביסודה) מול סוגי אויבים שונים. ה"מכפלה" בין האורך וריבוי הזירות, יוצרת אתגרים שאין במלחמה מרובת זירות אך קצרה, או מלחמה ארוכה מול אויב בודד.

המאמר עסק בנושאים הבאים: אפיון הקטגוריה (סוגה) של מלחמה מתמשכת ומרובת זירות מול מגוון אויבים, תוך טענה כי מדובר בסוגה ייחודית יחסית בהיסטוריה הצבאית שראוי ללמוד ממנה, שכן היא עלולה לחזור, בעיקר כי לקחי עיקרי של אויבנו יהיה ליזום מלחמה כזו; אחר כך פורטו ונדונו מגוון סיבות לכך שהמלחמה התארכה, בכל רמות המלחמה. הוצע כי מרכיבים מרכזיים בהתארכותה היו ההישגים הגבוהים שהוגדרו לה בדרג המדיני, אילוצים הנובעים מגודל סד"כ היבשה; אתגר המנהרות ועוד; נדונו השפעות של מלחמה מהסוג המדובר על דפוסי העיצוב והתכנון בצה"ל, בהקשר הקושי לצפות מראש התפתחויות מדיניות-אסטרטגיות במלחמה מסוג זה; פורט מה שכונה בצה"ל "תכנון דינאמי מתפתח" – מהו? האם יושם במלחמה? יתרונותיו וחסרונותיו בראיה לעתיד.

בסיום הוצעו תובנות לאסטרטגית צה"ל עדכנית בהקשרים של אורך המלחמה הנכון, התרעה מודיעינית, הכרעה וכיבוש שטח, ולתחום העיצוב-תכנון האסטרטגי-אופרטיבי בצה"ל לפני מלחמות ובמהלכן.

שיחות בנושא וקבלת התייחסות לטיטות שונות מממלאי תפקידים: רא"ל הרצי הלוי

הרמטכ"ל עד מרץ 2025; אלוף ירון פינקלמן מפקד פד"ם עד מרץ 2025; אלוף אורי גורדין מפקד פצ"ן עד אוגוסט 2025; אלוף אליעזר טולדנו ראש אגא"ס עד מרץ 2025; אלוף אהרון חליוה ראש אמ"ן עד אוגוסט 2024; תא"ל בני גל, ראש החטיבה האסטרטגית באגא"ס/אג"ת עד נובמבר 2025; אלוף סער צור, מפקד הגיס הצפוני עד אוקטובר 2024; תא"ל איתמר לסרי, רמ"ח תכנון בחטיבת המבצעים עד אוקטובר 2024; תא"ל דר' איל פכט, מפקד מרכז דדו באגף המבצעים עד דצמבר 2025;

מעירים: פרופסור עזר גת, אלי"ם ב' מאמ"ן, אלי"ם מיל דר אסף חזני, ד"ר עידו הכט, אלוף (מיל') גרשון הכהן, אלי"ם (מיל') גור ליש.

רשימת המקורות:

- (לא כולל מסמכים פנימיים ואחרים ממהלך המלחמה המופיעים בהערות שוליים)
- אמ"ץ-תוה"ד (אפריל 2002). **אסטרטגיית צה"ל: מגמות ורעיונות יסוד לבניין הכוח ולהפעלתו**.
- אמ"ץ-תוה"ד (אפריל 2006). **תפיסת ההפעלה המטכ"לית לצה"ל**.
- אמ"ץ-תוה"ד (יוני 2023). **אסטרטגיית צה"ל 2023**. טיוטה 4.
- גולן, שמעון (2013). **מלחמה ביום הכיפורים**. מערכות ומודן.
- גת, עזר (30 ביוני 2025). "מה טרם תפסנו ביחס למשמעויות האסטרטגיות של התת-קרקע בעזה". **מבט על**, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- הרבבי, יהושפט (1990). **מלחמה ואסטרטגיה**. מערכות ומשרד הביטחון.
- ליש, גור (דצמבר 2025). "האם המלחמה הארוכה בעזה הנה ביטוי לתפיסת ביטחון חדשה או מימוש שגוי של תפיסה קיימת?". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 27-41.
- לשכת מפקד חיל האוויר (22 במאי 1973). **הצגת תכנונים אוויריים לשר הביטחון**.
- מלובני, פסח (2009). **מלחמות בבל החדשה – עלייתו ונפילתו של הצבא העיראקי**. מערכות.
- פולס, סיריל (1981). **מלחמת העולם הראשונה**. מערכות.
- פינקל, מאיר (דצמבר 2012). "הסכנה: התמחות-יתר באימונים". **מערכות**, גיליון 446, עמ' 28-35.
- פינקל, מאיר (אפריל 2025). **התמודדות צה"ל עם תרחיש "חזית מזרחית" בין מלחמת יום הכיפורים לאמצע שנות התשעים והמלצות לתכנון האופרטיבי לאור מלחמת "חרבות ברזל"**. מחקרי מרכז דדו מס' 8.
- פכט, איל וחימיניס, איתי (מרץ 2025). **על אסטרטגיה ישראלית של מדיניות תעשייתית מכוונת יעדי-על ביטחוניים**. מחקרי מרכז דדו, מס' 5.

- פלג, דביר (אוגוסט 2023). **מי מפחד ממלחמה רב-זירתית – התפתחות המחשבה הישראלית על מלחמות קואליציה**. מחקרי מרכז דדו 2/2023.
- פרל, גל (דצמבר 2025). "האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 107-129.
- שלום, דני (2018). "מבצע 'מוקד' במלחמת ששת הימים", בתוך: אברהם זוהר ופסח מלובני (עורכים), **מלחמת ששת הימים 50 שנה אחרי - דעת חוקרים על המלחמה**. כפר חב"ד: המכון לחקר מלחמות ישראל, עמ' 382-341.
- שלח, עפר ופרל, גל (מרץ 2025). "המשמעות של מלחמה בניגוד לתפיסה ולמשאבים". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 47-58.
- שמואל שמואל (אפריל 2025). "עד מתי? משכי מלחמות, אופטימיות קוסמית ואיוולת בתכנון אסטרטגי". **מערכות**, גיליון 505, עמ' 28-33.
- תמיר, רס"ן (אוגוסט 2025). "טיהור המרחב: מהישג מבצעי לצורת קרב חדשה". **מערכות**, גיליון 507, עמ' 44-40.
- Glantz, David M. (2005). *Colossus Reborn: The Red Army At War, 1941-1943*. Modern War Studies.
- Plichta, M. (2025). Precise Mass in Action: Assessing Ukraine's One-Way Attack Drone Campaign. *The RUSI Journal*, 170(4), 42–48.
- Simms, James (January 2017). "Over by Christmas? How New Tactics and Weapons Proved that WWI Estimate Wrong". *Military History Magazine*.
- Solchanyk, Roman (18 July 2023). Putin's biggest mistake was believing Ukrainians were really Russian. *Atlantic Council*.